

ARCHIWUM PARAFII PW. WNIĘBOWZIĘCIA NMP W SKRZATUSZU. INWENTARZ

Wstęp

W ostatnim czasie zauważa się zwiększone zainteresowanie zasobami archiwów parafialnych. Zgromadzone tam dokumenty są nieodzowne w pisaniu monografii parafii, miejscowości lub mniejszych regionów nazywanych „małymi ojczyznami”. Archiwa parafialne, w znacznej mierze, pozostają nieopracowane, co powoduje trudności w ich naukowym wykorzystaniu. Utrudniony jest do nich dostęp, zdarza się również zabieranie dokumentacji przez nieuczciwych badaczy. Takemu stanowi rzeczy mają przeciwdziałać dobrze funkcjonujące archiwa diecezjalne, do których powinny trafić archiwa niepotrzebne już do bieżącej działalności biur parafialnych.

Kościół katolicki od wielu już wieków² gromadzi i przechowuje dokumenty na wszystkich szczeblach swej organizacji. W tym względzie szczegółowe normy prawne wprowadził sobór trydencki oraz potrydenckie polskie prawo synodów prowincjalnych i diecezjalnych³. Tematyką tą zajęły się również kodeksy prawa kanonicznego⁴ z 1917

¹ Ks. dr Tadeusz Ceynowa, adiunkt w Katedrze Historii Kościoła i Patrologii Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Szczecińskiego, dyrektor Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej i dyrektor Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Koszalinie; ORCID: 0000-0002-8105-8823. Adres do korespondencji: 75-817 Koszalin, ul. Seminaryjna 2, e-mail: tceynowa@interia.pl.

² Władysław Abraham, „Ustawodawstwo kościelne o archiwach”, *Archeion* 4 (1928): 1–14.

³ W archidiecezjach wielkopolskich przypomniano prawodawstwo na temat prowadzenia registratury parafialnej w: *Zbiór ustaw archidiecezyi gnieźnieńskiej i poznańskiej*, oprac. Tadeusz Trzciniński (Poznań: Drukarnia i Księgarnia św. Wojciecha, 1906): 7–15.

⁴ Henryk Misztal, „Sytuacja prawna archiwum parafialnego”, *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* (dalej ABMK) 75 (2001): 77–90. Problematyką archiwum parafialnego zajmowali się również: Alojzy Jougan, *Kancelaria parafialna, czyli zbiór przepisów kościelnych i państwowych* (Lwów, 1912); Jan Kwolek, „Naukowa organizacja archiwów kościelnych”, *Przegląd Teologiczny* 11, 1 (1930): 1–37; Bolesław Kumor, „Projekt statutu i regulaminu archiwum parafialnego w diecezji tarnowskiej”, *ABMK* 4 (1962): 7–14; Bolesław Kumor, „Metryki parafialne w archiwach diecezjalnych”, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 14 (1966): 65–75; Władysław Szulist, „Archiwa parafialne a dzieje życia religijnego”, *ABMK* 26 (1973): 273–286; Stanisław Librowski, „Archiwa Kościoła Katolickiego w Polsce”, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1 (Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1973), kol. 877–886; Stanisław Olczak, „Kancelarie kościelne w okresie staropolskim”, *ABMK* 64 (1995): 15–24; Stanisław Olczak, „Kancelaria”, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 8 (Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2000), kol. 551–556; Anzelm Weiss, „Archiwa parafialne w archidiecezji poznańskiej na przykładzie Wolsztyna”, *ABMK* 75 (2001): 109–122; Maria Dębowska, „Stan badań nad archiwami parafialnymi w Polsce”, *ABMK* 75 (2001): 11–17; Robert Romuald Kufel, *Kancelaria, registratura i archiwum parafialne na ziemiach polskich od XII do początku XXI wieku* (Zielona Góra: Księgarnia Akademicka, 2005).

i 1983 r. W diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej synod diecezjalny w swoich statutach uwzględnił rolę i sposób prowadzenia kancelarii i archiwum parafialnego⁵. Obecny stan prawny dotyczący przekazywania archiwaliów z parafii do archiwum diecezjalnego powstał z chwilą erygowania tej instytucji⁶.

1. Dzieje ustrojowe twórcy zespołu

Siedzibą parafii jest Skrzatusz⁷ w diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej, leżący w południowo-zachodniej części województwa wielkopolskiego⁸. Najstarszy dokument dotyczący Skrzatusza pochodzi z 1438 r. Jest to dokument lokacyjny, w którym mieszkańcom wsi zagwarantowano takie same prawa jak mieszkańcom miasta Wałcza⁹. Prawo niemieckie, na którym lokowano wieś, gwarantowało również uposażenie dla kościoła, dlatego można zakładać, że pierwsza świątynia¹⁰, z pewnością drewniana, wzniesiona została do połowy XV w. Zygmunt I Stary potwierdził przywilej¹¹ dla Skrzatusza 21 lutego 1532 r. Wizytatorzy z XVII w. wspominają drugi kościół¹² – pw. Wniebowzięcia NMP – konsekrowany w 1572 r. przez sufragana poznańskiego, biskupa Stanisława Szedzińskiego¹³. W 1575 r. ze sprofanowanego przez protestantów kościoła w Mielęcinie została przyniesiona przez garncarza z Piły figura Matki Bożej Bolesnej¹⁴.

⁵ *I Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej* (Koszalin, 1990), 132–135.

⁶ „Zarządzenie w sprawie gromadzenia zbiorów Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej”, *Koszalińsko-Kołobrzeskie Wiadomości Diecezjalne* (dalej KKWD) 31, 10–12 (2003): 37–38; Tadeusz Ceynowa, „Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej – powstanie i funkcjonowanie”, w: *Przeszłość Kościoła w archiwach Pomorza Zachodniego*, red. T. Ceynowa (Koszalin: Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej, 2014): 133–144.

⁷ Nazwa wcześniejsza Skrzetusz, niemiecka *Schrotz*.

⁸ Od 1999 r. Skrzatusz znajduje się na terenie gminy Szydłowo, w powiecie pilskim.

⁹ Józef Nowacki, *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, t. 2 (Poznań: Księgarnia św. Wojciecha, 1964), 387; Friedrich W.F. Schmitt, *Geschichte Deutsch-Croner Kreises* (Thorn: E. Lambeck, 1867), 222. Autor powołuje się na Archiwum Koronne w Warszawie, gdzie odnalazł kopię tego dokumentu.

¹⁰ W zachowanych źródłach nikt nie wspomina o architekturze tej świątyni.

¹¹ Krzysztof Hagedorn, „Powstanie parafii w Skrzatuszu i jej uposażenie”, *Seminare* 11 (1995): 208. Autor powołuje się na dokument podpisany przez ówczesnego wicekanclerza, biskupa krakowskiego, Piotra Tomickiego. Mieszkańcy Skrzatusza dodatkowo zwolnieni zostali z płacenia podatków na 15 lat.

¹² Znane jest wyposażenie kościoła.

¹³ Prekonizowany na biskupa enneńskiego 3 grudnia 1568 r. Wskazywany był biskupowi poznańskiemu, Adamowi Konarskiemu, przez kardynała Stanisława Hozjusza z Warmii i jego koadiutora Marcina Kromera. Uchodził za szczególnie uczonego i pobożnego. Zmarł 1 sierpnia 1572 r. Uroczystość konsekracji odbyła się przed tą datą. Nowacki, *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, t. 2, 185; Piotr Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999* (Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 2000), kol. 153–154, 228, 428.

¹⁴ Tadeusz Ceynowa, „Manuskrypt ks. Andrzeja Józefa Delerda jako źródło do początków kultu Matki Bożej Bolesnej w Skrzatuszu”, *Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie* 27 (2020) (w druku).

Parafia skrzatuska do reformacji należała do dekanatu i oficjalu kalisko-wałecckiego¹⁵. Poglądy Lutra całkowicie wyparły katolicyzm w starostwie drahimskim, w dobrach Wedłów-Frydlandzkich, Wedłów-Tuczyńskich, Czarnkowskich (Człopa) i Golczów. Niemiecka ludność z reguły bez oporu przyjmowała nową wiarę. Inaczej było wśród ludności polskiej, która liczniej zamieszkiwała południowe krańce Wałeczczyzny. Wsie Skrzatusz, Różewo i Witankowo, leżące w granicach starostwa wałecckiego, w okresie reformacji pozostały katolickie¹⁶. Zdaniem prof. J. Nowackiego upadł wtedy model parafii jednowioskowych. Na synodzie w Poznaniu, w 1602 r., bp Wawrzyniec Goślicki¹⁷ zreorganizował diecezję poznańską. Ustanowiono wówczas 7 dekanatów, w tym czarnkowski, do którego włączono Wałeczczyznę ze Skrzatuszem. Nowy dekanat liczył 10 parafii z licznymi filiami. Skrzatusz włączono do parafii pw. św. Mikołaja w Wałczu¹⁸. Taki stan trwał do 1660 r. Wówczas bp poznański Wojciech Tolibowski wyniósł Skrzatusz ponownie do rangi samodzielnego ośrodka duszpasterskiego i zamianował jezuitę Jakuba Krueńskiego na pierwszego proboszcza¹⁹. W tym samym roku Skrzatusz stał się siedzibą nowo utworzonego starostwa nowodworskiego. Wydzielono je ze starostw wałecckiego i ujsko-pilskiego. Dużą rolę w podniesieniu rangi Skrzatusza i kultu Piety Matki Bożej odegrali jezuita z kolegium wałecckiego²⁰. Najazdy szwedzkie i wojny początku XVIII w. bardzo zubożyły ziemię wałecką i sam Skrzatusz. Wówczas

¹⁵ Był to również archidiaconat zanotecki i oficjalat foralny. Funkcjonował do początków XVI w. Oficjale nowokaliscy mieli na swoim terenie zarówno władzę wikariusza generalnego, jak i oficjale.

¹⁶ Ludwik Bąk, *Ziemia wałeczka w dobie reformacji i kontrreformacji w XVI–XVIII* (Piła: Wydawnictwo Ekolog, 1999), 159. Jolanta Dworzaczkowa (Jolanta Dworzaczkowa, *Dzieje Wielkopolski*, t. 1: *do roku 1793*, red. Jerzy Topolski (Warszawa–Poznań: PWN, 1988), 556) stwierdza wyraźnie, że wszystkie parafie w ziemi wałeczkiej przeszły na luteranizm. Jednakże na mapie dotyczącej rozmieszczenia zborów różnowierczych w Wielkopolsce pod koniec XVI w. („Mapa X. Rozmieszczenie zborów różnowierczych w Wielkopolsce około 1650 r.”, oprac. E. Jarmuszkiewiczówna, T. Kowalski, w: Jolanta Dworzaczkowa, *Dzieje Wielkopolski*, t. 1: *do roku 1793*, red. J. Topolski (Warszawa–Poznań: PWN, 1988), 560) nie wykazano obecności zborów w Skrzatuszu, Różewie i Witankowie. W miejscowościach przejętych z kościołem katolickim stawał się on automatycznie zborom protestanckim.

¹⁷ Nowacki, *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, t. 2, 103–104; Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999*, 127.

¹⁸ Bąk, *Ziemia wałeczka w dobie reformacji i kontrreformacji w XVI–XVIII*, 198–200; Nowacki, *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, t. 2, 554; Henryk Jeneralczyk, *Dekanat wałeczki, jego organizacja i struktura w XVI w.*, mps (Poznań, 1975), 63–69; Lech Bończa-Bystrzycki, „Dekanat wałeczki XVI–XVIII w.”, *KKWD* 13, 1–2 (1988): 36–51.

¹⁹ Fakt ten potwierdzają późniejsze wizytacje oraz wpis w pierwszej księdze metrykalnej (chrzty, śluby i zgony) pochodzącej ze Skrzatusza. Księga ta, prowadzona już od 1658 roku, może wskazywać na wcześniejszą erekcję parafii. Zamianowany 15 listopada 1660 r. pierwszy proboszcz został tam uroczystie wprowadzony 8 grudnia w uroczystość Niepokalanego Poczęcia NMP. W obrzędzie tym uczestniczył proboszcz wałeczki – Kazimierz Mincenberg, komendant z Łubianki – Walenty Stijanowicz i wałeczki jezuita Franciszek Fabricz. Zobacz: Inwentarz, sygn. 219.

²⁰ Piotr Klejna, „Zakon jezuitów w Wałczu i jego związki z parafią w Skrzatuszu na podstawie kroniki jezuitów wałeczkich”, *Rocznik Skrzatuski* 7 (2019): 77–96. Jezuita z Wałcza przybywali wielokrotnie do Skrzatusza w ciągu roku. Odpust parafialny 15 sierpnia i inne święta maryjne gromadziły tam znaczną liczbę pielgrzymów. Kronikarze podają, że podczas misji w tej miejscowości spowiadali 3 tys. pątników.

mogły ulec zniszczeniu wcześniej gromadzone archiwalia parafialne. Dzięki staraniom wojewody poznańskiego i starosty nowodworskiego Konstantego Brezy w latach 1687–1694 wzniesiono nową, barokową świątynię. W wyniku I rozbioru Polski ziemię wałecką ze Skrzatuszem zagarnęły Prusy. Na przełomie XVIII/XIX w. ukształtował się dekanat wałecki, na terenie którego znalazła się skrzatuska parafia. Bulla Piusa VII wyniosła diecezję poznańską do rangi arcybiskupstwa połączonego z arcybiskupstwem gnieźnieńskim osobą arcybiskupa²¹. Powiat wałecki, jako najdalej wysunięty na zachód, należał do rejencji kwidzyńskiej w prowincji Prusy Zachodnie. W latach kulturkampfu władze pruskie usunęły ks. Martina Tuszyńskiego z urzędu proboszcza, a na jego stanowisko zamianowały księdza (Jana Nepomucena Lizaka), bez jurysdykcji arcybiskupa. Przez 12 lat (1877–1889) w kościele parafialnym nie sprawowano sakramentów, kościół został zaniedbany. Zakończenie I wojny światowej i ustalenia wersalskie pozostawiły Wałeczczyznę ze Skrzatuszem w granicach państwa niemieckiego. Arcybiskup Edmund Dalbor desygnował kanonika dra Roberta Weimanna jako swego delegata do Tuczna, aby stanął na czele powstałej delegatury²². W 1923 r. Pius XI ustanowił administrację apostolską, dołączając do terenów wielkopolskich dekanaty z diecezji chełmińskiej. W 1930 r., po konkordacie z Prusami (1929 r.), podniesiono tę strukturę kościelną do rangi Wolnej Prałatury w Pile²³. Po zakończeniu II wojny światowej prymas August Hlond w oparciu o pełnomocnictwa Stolicy Apostolskiej ustanowił Administrację Kamieńską, Lubuską i Prałatury Pilskiej z siedzibą w Gorzowie Wielkopolskim. Tymczasowość na tych terenach trwała do ratyfikacji traktatów granicznych z RFN. Po ich zawarciu, w 1972 r., staraniem prymasa Stefana Wyszyńskiego i biskupów gorzowskich z największej struktury kościelnej w Polsce erygowano trzy diecezje: gorzowską, szczecińsko-kamieńską i koszalińsko-kołobrzeską²⁴. Ta ostatnia objęła swą jurysdykcją dekanat wałecki z parafią skrzatuską. Pierwszy biskup kosza-

²¹ Tadeusz Ceynowa, *Ziemia pogranicza. Dekanat wałecki w latach 1821–1920* (Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne Polwen, 2004), 49–62.

²² W skład delegatury weszły dekanaty arcybiskupstwa poznańskiego, które pozostały na terenach niemieckich.

²³ Ludwig Petzelt, „Die Errichtung der Erzbischöflichen Delegatur und die Anfänge der Apostolischen Administratur Tütz”, w: *Die Apostolische Administratur Schneidemühl*, red. F. Westpfahl (Schneidemühl: Verlag des Johannesboten, 1928), 12–15; Bolesław Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (968–1939)* (Lublin, 1972), 370; Erich Klitsche, „Die Bulle de salute animarum vom Jahre 1821 und die Entwicklung der kirchlichen Verhältnisse im Osten Deutschlands bis auf unsere Zeit”, w: *Die Apostolische Administratur Schneidemühl*, red. F. Westpfahl (Schneidemühl: Verlag des Johannesboten, 1928), 46–47; Erwin Gatz, „Schneidemühl”, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, bd. 9 (Freiburg–Basel–Rom–Wien: Herder, 2000), szp. 189–190; Roland Prejs, „Prałatura pilska w świetle schematyzmu z 1940 r.”, *Roczniki Teologiczne* 55, 4 (2008): 36–37. Tam też literatura na temat prałatury pilskiej. Autor przy opracowaniu artykułu korzystał z kopii tego schematyzmu znajdującej się w Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej. Tadeusz Ceynowa, „Materiały Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej w Koszalinie dotyczące kościelnych dziejów Piły”, *Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie* 26 (2019): 251–252. Do artykułu załączono fotografię herbu Wolnej Prałatury Pilskiej w Aneksie 5 (fot. 8).

²⁴ Papież Paweł VI bullą *Episcoporum Poloniae coetus* z 28 czerwca 1972 r. ustanowił stałą organizację kościelną na tzw. Ziemiach Północnych i Zachodnich.

lińsko-kołobrzesci, Ignacy Jeż, przybył do Skrzatusza 15 września 1972 r. i ogłosił, że miejscowy kościół z cudowną Pietą będzie odąd sanktuarium diecezjalnym. Diecezjanie będą tam przybywać na odpust 15 września lub w najbliższą niedzielę po tej dacie. W historii powojennej parafii należy zaznaczyć wielkie zaangażowanie księży salezjanów, którzy w Skrzatuszu duszpasterzowali w latach 1952–2001²⁵. Niezwykle ważnym wydarzeniem była koronacja²⁶ koronami papieskimi Piety Skrzatuskiej przez prymasa Józefa Glempa w 1988 r.

Terytorium parafii zmieniało się na przestrzeni wieków. Dzisiaj ogranicza się prawie wyłącznie do samego Skrzatusza. W XVIII w. przynależały do niego następujące miejscowości: Klęśnik (Marienfeld), Pluty (Ulrichsfelde), Dąbrówka, Witankowo (Witkow), Chude (Rosenthal), Czapla (Neumuhl), Różewo (Rozwałd, Rosenfelde), Popowo (Buschforwerk), Wiesiołka (Wyspelke), Tarnowo (Seegenfelde)²⁷. Jan Korytkowski pod koniec XIX w. w swoim dziele wymienia następujące: Marienfeld, Neumühle, Rosenthal, Rozwald (Rosenfelde), Tarnowo (Seegenfelde), Wieściółka (Wyspelke) i Witków²⁸. Schematyzm z 1928 r. wymienia tylko trzy miejscowości: Rosenfelde, Witkow i Wissulke²⁹. Natomiast schematyzm z 1949 r. podaje następujące nazwy miejscowości: Bryś, Chude, Klęśnik, Różewo, Wiankowo i Wildek³⁰. Po utworzeniu diecezji w 1972 r. do parafii skrzatuskiej przynależały: Skrzatusz Kol., Coch, Chude, Czaple, Dąbrówka, Dobino, Dobrzyca Leśna, Furman, Klęśnik, Pluty, Popowo, Różewo, Sito-wo, Wildek, Witankowo, Zawada i Wiesiołka³¹.

Twórcami dokumentacji archiwalnej w Skrzatuszu byli duchowni, którym hierarchowie poznańscy zlecali zarząd nad parafią. Od połowy XVII do połowy XX w. sprawowali ten urząd następujący duchowni: Jakub Krueński (1658–1667)³², Sebastian Szatański (1667–1669), Jan Kazimierz Pathun (1669–1677), Kazimierz Iwkowski

²⁵ Jarosław Wąsowicz, „Posługa duszpasterska salezjanów w Skrzatusz w latach 1952–1972”, *Rocznik Skrzatuski* 1 (2013): 75–89. Jarosław Wąsowicz, „Salezjanie w Skrzatuszu w latach 1972–2001”, *Rocznik Skrzatuski* 4 (2016): 67–77.

²⁶ Tadeusz Ceynowa, „Koronacja Figury Matki Boskiej Skrzatuskiej”, *Rocznik Skrzatuski* 1 (2013): 91–106.

²⁷ Krzysztof Hagedorn, „Powstanie parafii w Skrzatuszu i jej uposażenie”, *Seminare* 11 (1995): 212.

²⁸ Jan Korytkowski, *Brevis descriptio historico-geographica ecclesiarum archidioecesis gnesnensis et ponsnanensis* (Gnesnae: Jan Bernard Lange, 1888), 246.

²⁹ Franz Westpfahl, *Schematismus der Apostolischen Administratur Schneidemühl* (Schneidemühl: Verlag des Johannesboten, 1928), 40–41.

³⁰ *Schematyzm Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Pralatury Pilskiej*, oprac. Józef Michalski (Gorzów Wielkopolski: Kuria Diecezjalna, 1949), 272–273.

³¹ *Schematyzm Diecezji Koszalińsko-Kołobrzesckiej rok 1977*, oprac. Tadeusz Mielczarek (Koszalin: Kuria Biskupia, 1977), 283–286. W 1998 roku odłączono od Skrzatusza Różewo, tworząc tam siedzibę samodzielnej parafii, a w 2016 r. erygowano parafię Witankowo, przyłączając do niej Chude, Dobino, Wiesiołkę i Zawadę. *Rocznik Diecezji Koszalińsko-Kołobrzesckiej 2019*, oprac. Tadeusz Ceynowa (Koszalin: Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzesckiej, Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego, 2019), 167, 172.

³² Ze względu na podeszły wiek ks. Jakuba Krueńskiego parafią zarządzali przez pewien czas: Albert Pilecki – 1665–1666 – Parochus Pilensis, Commendarius Skrzetusiensis i Jan Walicki – 1666 – Parochus Margonin, Commendarius Skrzetusiensis.

(1678–1679), Paweł Franciszek Kraus³³ (1680–1715), Franciszek Jan Lentz (1715–1735), Christian Jan Józef Heyn (1736–1743), Kazimierz August Wittowski (1744–1757), Fryderyk Wilhelm Makini (1757–1779), Joannes Cyborth (1779–1820), Michael Gramse (1820–1838), Martinus Tuszyński (1838–1877)³⁴, Bernard Falkenberg (1889–1903), Josephus Rehbronn (1904–1908), Georg Krüger (1908–1944), Franz Garske³⁵ (1944–1946), Andrzej Zaklikiewicz OFMCap (1946), ks. Antoni Rojko (1946–1948), Ireneusz Nowak OFMCap (1948), Zdzisław Skrzyniarz (1948–1949), Michał Doczyło grkat. (1949–1952), Władysław Malejczyk SDB³⁶ (1952–1958), Feliks Cieplik SDB (1958–1963), Stanisław Wojewódzki SDB (1963–1965), Michał Winiarz SDB (1965–1972), Stefan Kieleński SDB (1972–1981), Stanisław Stachów SDB (1981–1987), Leszek Kasperowicz SDB (1987–1992), Zenon Mach SDB (1992–1995), Henryk Olesik SDB (1996–2001), Józef Słowik³⁷ (2001–2011), Tomasz Jaskółka (2011–2014), Andrzej Malczyński (2014–2016), Waclaw Grądalski (2016–)³⁸.

2. Dzieje zespołu archiwalnego

Akta parafii skrzatuskiej od momentu ich wytworzenia przechowywane były w archiwum parafialnym mieszczącym się w miejscu zamieszkania proboszcza. Nieliczne wypustki i sygnatury mogą świadczyć o próbie ich porządkowania lub o miejscu w lokalnej registraturze. Ma to miejsce wyłącznie w aktach XIX-wiecznych. W opisywanym zespole znajdują się posyty wyłącznie właściwej proveniencji. Wcześniej wyłączono kilkanaście poszytów dotyczących dekanatu wałeckiego³⁹. Obecnie nie sposób ustalić kompletności zespołu. Wiele akt zachowało się. Taki stan rzeczy zawdzięczamy szczególnie ostatniemu duchownemu niemieckiemu, Franciszkowi Garske, który pełnił w Skrzatuszu funkcję wikariusza (1941–1944), a następnie zarządzał nią po śmierci proboszcza do momentu przekazania parafii polskiemu duchownemu w 1946 r. Ks. F. Garske, obawiając się skutków nadejścia wojsk sowieckich, zabezpieczył akta parafialne u sąsiadów. Obawy jego okazały się słuszne. W wyniku pobytu Sowietów w Skrzatuszu spalono plebanię. Razem z nią spłonęłyby z pewnością archiwalia katolickie. Po utworzeniu Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej (dalej ADKK)

³³ Wcześniejsi duszpasterze określali się jako proboszczowie, ks. Kraus zaczyna używać tytułu prepozyt.

³⁴ W 1877 r. parafię skrzatuską objął w zarząd, bez nominacji arcybiskupa Mieczysława Ledóchowskiego, ks. Jan Nepomucen Lizak (Lissak) – tzw. ks. państwowy z nadania władz pruskich. Parafianie przestali uczęszczać do kościoła parafialnego. Przyjmowali sakramenty od duchownych przebywających w ukryciu bądź uczęszczali na nabożeństwa do kościoła w Starej Łubiance lub do Róży.

³⁵ Ks. F. Garske był wikariuszem w Skrzatuszu od 1941 r., po śmierci proboszcza administrował w parafii. Prałat Franz Hartz nie zamianował już nowego proboszcza.

³⁶ W 1952 r. salezianie przenoszą się z Paradyża do Skrzatusza.

³⁷ Bp Marian Gołębiewski rozwiązuje umowę z salezjanami i osadza w Skrzatuszu księdza diecezjalnego.

³⁸ *Rocznik Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej 2019*, oprac. Tadeusz Ceynowa (Koszalin: Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej, Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego, 2019), 168.

³⁹ Funkcję ostatniego niemieckiego dziekana dekanatu wałeckiego pełnił ks. Georg Krüger zmarły w Skrzatuszu w 1944 r.

akta te przekazano w depozyt. Stało się to w 2005 r., kiedy funkcję proboszcza pełnił ks. kanonik Józef Słowik. Dokumentacja przekazana do archiwum diecezjalnego w Koszalinie została tam zinwentaryzowana i uporządkowana. Zbiory biblioteczne parafii nie zachowały się. Razem z aktami do archiwum diecezjalnego przekazano dwa starodruki, mszał i kancjonał. Zostały one włączone do zbiorów bibliotecznych archiwum⁴⁰.

3. Charakterystyka i metoda porządkowania zespołu archiwalnego

Pierwszy inwentarz⁴¹, który lakonicznie opisuje zawartość biura parafialnego, został sporządzony w 1967 r. Autor wymienia tylko księgi metrykalne sygn. 219–230, najstarsze dokumenty sygn. 215–216, pozostałą dokumentację określa „rachunki i korespondencja niemiecka – nieuporządkowane”. Nie zachowały się rozporządzenia arcybiskupów poznańskich, prałatów prałatury pilskiej oraz władz rejencyjnych w Kwidzynie. Zagięły wszystkie ogłoszenia parafialne, które są cennym źródłem do poznania duszpasterstwa parafialnego. Najwięcej akt zachowało się z XIX w., dotyczą spraw majątkowych. Było to spowodowane regularną kontrolą ze strony władz państwowych. Większość jednostek ma formę poszytu typowego dla kancelarii pruskiej XIX w. Niektóre poszyty posiadają nadruki, inne ręczne napisy, tytuły. Bardzo rzadko występują sygnatury registratury parafialnej oraz wypustki ze skrótami tytułów poszytów. W zachowanym materiale, ze względów oczywistych, język niemiecki jest dominujący, zdarzają się dokumenty polskie i łacińskie.

Przekazane do archiwum diecezjalnego akta parafialne były wymieszane z dziekańskimi z dekanatu wałeckiego⁴². Pierwszy etap polegał na ustaleniu ich przynależności zespołowej. Stan oznakowania akt uniemożliwił odtworzenie wcześniejszego układu w registraturze, dlatego w trakcie opracowania inwentarza zespołu nadano mu nową strukturę, kierując się kryterium treści i chronologii. Zniszczone jednostki lub luźne karty umieszczono w teczkach z tektury bezkwasowej. Poszyty i tečky otrzymały tytuły, jeśli ich wcześniej nie było, karty inwentarzowe, daty skrajne, naklejki z numerem sygnatury w postaci cyfry arabskiej i zostały spaginowane. Akt nie brakowano. Każdy zapis inwentarzowy zawiera następujące elementy: sygnaturę, tytuł jednostki, opis zewnętrzny, język dokumentacji, daty skrajne i liczbę stron. Zespół archiwalny ze Skrzatusza ma następujący zapis inwentarzowy:

Tytuł: Akta Parafii Rzymskokatolickiej w Skrzatuszu. W czasach, kiedy Skrzatusz wchodził w skład państwa niemieckiego (1772–1945): Acta der katholischen Pfarrkirche zu Schrotz. Chronologia: XVII–XX w.

Terytorium: Parafia Skrzatusz. Rozmiar: 3,5 mb, 230 j.a. z sygn. 1–230.

⁴⁰ Ostatnio autor oddał do druku artykuł poświęcony starodrukowi przechowywanym w zbiorach ADKK (Tadeusz Ceynowa, „Katolickie księgi metrykalne diecezji koszalińsko-kołobrzesckiej”, ABMK 113 (2020) (w druku)).

⁴¹ Kopia tego inwentarza znajduje się w posiadaniu ADKK.

⁴² Ostatni niemiecki proboszcz w Skrzatuszu pełnił także funkcję dziekana. Wyłączono 10 poszytów.

Typ kancelarii: Akta spraw, typ charakterystyczny dla XIX-wiecznej kancelarii pruskiej, system bezdziennikowy.

Stan zachowania: Akta w zdecydowanej większości zachowały się w dobrym stanie. Zespół nie jest kompletny. Nie zachowały się żadne inwentarze odnośnie dokumentacji parafialnej do 1945 r.

4. Zawartość zespołu

Na treść zespołu składają się archiwalia związane z funkcjonowaniem parafii w Skrzatuszu do 1945 r. W trakcie opracowania nadano im następujący schemat: I. Przedstawicielstwa parafialne, rada kościelna (sygn. 1–15); II. Parafia, jej terytorium, budynki, inwentarze, kościół (sygn. 16–37); III. Rozporządzenia władz kościelnych i świeckich (sygn. 38–48); IV. Sprawy finansowe i gospodarcze (sygn. 49–10); V. Służba Boża, sakramenty (sygn. 131–136); VI. Szpital (sygn. 137–145); VII. Sprawy sporne (sygn. 146); VIII. Duchowieństwo (sygn. 147–153); IX. Kościoły filialne (sygn. 154–175); X. Bractwa, stowarzyszenia (sygn. 176–191); XI. Cmentarz (sygn. 192–194); XII. Korespondencja (sygn. 195–196); XIII. Wizytacje (sygn. 197–200); XIV. Dobroczynność (sygn. 201–204); XV. Fundacje (sygn. 205–207); XVI. Szkolnictwo (sygn. 208–209); XVII. Pracownicy parafii (210–211); XVIII. Ludność (sygn. 212); XIX. Ubezpieczenia (sygn. 213–214); XX. Najstarsze dokumenty i odpisy (sygn. 215–216); XXI. Sprawy różne (sygn. 217–218); XXII. Księgi metrykalne (sygn. 219–230).

Na szczególną uwagę zasługuje zbiór ksiąg metrykalnych. Zapisy rozpoczynają się w 1658 r., czyli 2 lata wcześniej od oficjalnego erygowania przez biskupa poznańskiego. Wszystkie zostały zdigitalizowane i udostępnia się je w archiwum diecezjalnym tylko w formie cyfrowej. Powojenne archiwalia pozostają w gestii parafii. ADKK dysponuje teczkami dotyczącymi skrzatuskiej parafii z lat 1945–1972, przekazanymi przez kurię gorzowską do Koszalina po 1972 r.

Inwentarz

Akta Parafii Rzymskokatolickiej w Skrzatuszu

I. Przedstawicielstwa parafialne, rada kościelna

1. Acta des Vorstandes der katholischen Kirche zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1718–1823, ss. 121.
2. Ländereien – Gemeinde Teilung. Acta des Vorstandes der katholischen Kirche zu Schrotz [Ländereien der Pfarr Kirche des Hospital und der Organistei]. Poszyt, j. niemiecki, 1815–1857, ss. 148.
3. Acta des Kirchenvorstandes zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1828, ss. 47.
4. Acta des Kirchenvorstandes zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1828–1831, ss. 71.
5. Acta betreffend der Kirchenvorstandes u. Gemeindevertretung zu Schrotz. Poszyt, j. polski, j. niemiecki, 1829–1905, ss. 646.

6. Acta des Kirchenvorstandes zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1830–1837, ss. 58.
7. Acten betreffend die Verwaltung der katholischen Pfarre zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1838–1906, ss. 402.
8. Acten betreffend die Vermögens=Verwaltung der katholischen Kirche zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1875–1906, ss. 192.
9. Protokoll=Buch des Kirchenvorstandes kath. Pfarrgemeinde Schrotz. Księga, j. niemiecki, 1876–1928, ss. 247.
10. Acta betreffend der Verwaltung der Pfarre Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1877–1911, ss. 508.
11. Acten betreffend die Verwaltung der katholischen Kirche u. Pfarre zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1879–1884, ss. 170.
12. Journal des Vorsitzenden des Kirchenvorstandes der katholischen Gesamt=Kirchengemeinde in Schrotz für das Jahr 1891. Księga, j. niemiecki, 1890–1896, ss. 96.
13. Jorunal des Vorsitzenden des Kirchenvorstandes der Schrotz`er=Kirchengemeinde in für das Jahr 1896. Księga, j. niemiecki, 1896–1921, ss. 71.
14. Kirchenvorstandes=und Gemeindegewerttet=Wahlen von Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1908–1937, ss. 424.
15. [Zarząd kościelny, sprawy różne]. Księga, j. niemiecki, 1911–1946, ss. 182.

II. Parafia, jej terytorium, budynki, inwentarze, kościół

16. Acta betr. die Bauten bei der kath. Kirche und Pfarre zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1813–1833, ss. 214.
17. [Sprawy budowlane]. Poszyt, j. niemiecki, 1820–1821, ss. 54.
18. Acta betr. den Neubau des Propstei und Vicarien Hauses sowie Reparaturen an demselben. Poszyt, j. niemiecki, 1837–1867, ss. 176.
19. Acta betreffend die Bauten bei der katholischen Kirche und Pfarre zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1841–1879, ss. 436.
20. Bauten bei der katholischen Kirche Schrotz – Orgel. Poszyt, j. niemiecki, 1842–1875, ss. 64.
21. Acten betreffend die Bauten bei der katholischen Kirche u. Pfarre zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1879–1880, ss. 406.
22. Acten der Parochial – Kirche zu Schrotz betreffend die Eisenbahn auf deren Probsteiteritorie. Poszyt, j. niemiecki, 1880–1894, ss. 36.
23. Acta betreffend die Bauten bei der katholischen Kirche und Pfarre zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1881–1884, ss. 234.
24. Acten betreffend Bauten bei der katholischen Kirche u. Pfarre zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1883–1885, ss. 134.
25. Acta betreffend die Bauten in der Pfarre Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1885–1892, ss. 262.
26. Bauten in der kath. Pfarre Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1892–1896, ss. 346.
27. Bauten der katholischen Pfarre Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1895–1901, ss. 424.

28. Brunnenbau und Reparaturen auf dem Propsteivorwerk. Poszyt, j. niemiecki, 1901–1913, ss. 288.
29. Acta betr. Bauten und Reparaturen. Poszyt, j. niemiecki, 1901–1917, ss. 368.
30. Acta betr. die Reparaturen an der Pfarrkirche zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki 1902–1925, ss. 230.
31. Acta betr. die Reparaturen an den Wirtschaftsgebänden des Probsteivorwerks. Poszyt, j. niemiecki, 1903–1924, ss. 228.
32. [Statystyki parafii Skrzatusz]. Teczka, j. niemiecki, 1908–1944, ss. 90.
33. [Instalacja elektryczna]. Teczka, j. niemiecki, 1910–1912, ss. 35.
34. Instandsetzung u. Ausmalung der Kirche. Teczka, j. niemiecki, 1910–1925, ss. 342.
35. [Reperacje w budynkach gospodarczych]. Teczka, j. niemiecki, 1922, ss. 28.
36. Bauten und Reparaturen. Teczka, j. niemiecki, 1924–1943, ss. 294.
37. [Projekt plebanii]. Teczka, j. niemiecki, ss. 2.

III. Rozporządzenia władz kościelnych i świeckich

38. Verschiedenen Regierung-Verfügungen und Schriften. Poszyt, j. niemiecki, j. polski, 1772–1908, ss. 158.
39. Acten der Parochial-Kirche zu Schrotz betreffend die Kund-Erlässen des Erzbischofs v. Dunin [Arcybiskup Przyłuski]. Poszyt, j. niemiecki, 1830–1848, ss. 326.
40. Acten der Parochial-Kirchen zu Schrotz betreffend die Kund-Erlässe der Erzbischof v. Przyłuski und des Graffen v. Ledóchowski. Poszyt, j. niemiecki, 1845–1905, ss. 458.
41. Acten der Parochial-Kirche zu Schrotz betreffend die Verordnungen der Königlichen Regierung in Kirchenangelegenheiten. Poszyt, j. niemiecki, 1869–1897, ss. 36.
42. Acten der Parochial-Kirche zu Schrotz betreffend Encyklicen, Allocutionen, Hirtenschreiben angefangen von J. 1886. Poszyt, j. niemiecki, 1870–1905, ss. 542.
43. Hirtenschreiben von Jahr 1906. Poszyt, j. niemiecki, 1906–1932, ss. 308.
44. [Pisma, listy, okólniki władz kościelnych]. Teczka, j. niemiecki, 1914–1934, ss. 201.
45. [Rozporządzenia władz kościelnych]. Teczka, j. niemiecki, 1924–1930, ss. 18.
46. [Okólniki, pisma]. Teczka, j. niemiecki, 1925–1944, ss. 192.
47. Hirtenschreiben. Poszyt, j. niemiecki, 1926–1939, ss. 140.
48. [Listy pasterskie, rozporządzenia kościelne]. Teczka, j. niemiecki, 1927–1941, ss. 157.

IV. Sprawy finansowe i gospodarcze

49. Jährliche Kirchen=Rechnung. Poszyt, j. niemiecki, 1784, ss. 23.
50. Manuale zur Kassen=Rechnung von anno 1785–1816. Poszyt, j. niemiecki, ss. 32.

51. Jährliche Kirchenrechnung. Poszyt, j. niemiecki, 1792–1811, ss. 122.
52. Beläge zur Kirchen=Rechnung der katholischen Kirche zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1811–1812, ss. 20.
53. Kirchenkapitalien. Poszyt, j. niemiecki, 1821–1876, ss. 126.
54. Distributions – Plan der Ludomer (...). Teczka, j. niemiecki, 1827, ss. 26.
55. Etat für die katholische Kirchenkasse zu Schrotz (...). Poszyt, j. niemiecki, 1827–1830, ss. 7.
56. Rechnung der kathol. Kirchenkasse zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1828, ss. 13.
57. Rechnung der katholischen Kirchen=Kasse zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1828–1829, ss. 10.
58. Acten enthaltend die Recessé über die Ablösung der Abgaben an die katholische Pfarre zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1828–1878, ss. 614.
59. Rechnung der kath. Kirchenkasse zu Schrotz für das Jahr 1830. Poszyt, j. niemiecki, ss. 7.
60. Beläge zur Beantwortung für Entscheidung über die (...) der katholischen Kirchenkasse Rechnung von Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1830–1837, ss. 58.
61. Rechnung der katholischen Kirchenkasse zu Schrotz für das Jahr 1831. Poszyt, j. niemiecki, ss. 11.
62. Etat der katholischen Kirche – und Hospitalkasse zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1831–1835, ss. 458.
63. Beantwortung der (...) Notaten von 15 April über die Rechnung der katholischen Kirchenkasse von Schrotz pro 1835. Poszyt, j. niemiecki, 1835–1837, ss. 9.
64. Acta betreffend das Kirchenrechnung (...) aus den Jahren 1836–1838. Poszyt, j. niemiecki, ss. 126.
65. Beläge zu der katholischen Kirchen=Kasse Rechnung der Kirche Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1838–1839, ss. 216.
66. Acta betreffend die Nutzung der Ländereien der katholischen Pfarre zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1838–1897, ss. 410.
67. Acta betreffend das Kirchenrechnungweisen pro 1839–1841. Poszyt, j. niemiecki, ss. 230.
68. Etat für die Kasse der katholische Kirche zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1840–1842, ss. 7.
69. Jahres Rechnung der katholischen Kirchen=Kasse zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1844–1862, ss. 191.
70. Beläge zur Rechnung der katholischen Kirchenkasse zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1845, ss. 58.
71. Beläge zur Jahres=Rechnung der katholischen Kirchen=Kasse zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1848–1855, ss. 251.
72. [Etaty, rachunki]. Teczka, j. niemiecki, 1849–1878, ss. 424.
73. Regulierung der Pfarrkätthenhöfe zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1851–1858, ss. 234.

74. [Reces dla kolegium kościelnego w Skrzatuszu]. Teczka, j. niemiecki, 1857, ss. 50.
75. Nachstehender Rezess. Poszyt, j. niemiecki, 1857, ss. 148.
76. Abschluss der Jahres=Rechnung der kathol. Kirchen=Kasse zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1860–1861, ss. 23.
77. Acten der Parochial Kirche zu Schrotz betreffend die Ehedispensen von 1868. Poszyt, j. niemiecki, 1862–1908, ss. 382.
78. Acten betreffend die zinsbaren Belegung des Pfarr und Kirchen=Vermögens von Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1864–1884, ss. 314.
79. Acten anhaltend die Jahres=Rechnung der katholischen Kirchenkasse in Schrotz, 1870–1877. Poszyt, j. niemiecki, ss. 520.
80. Kontrakte und Polizen. Poszyt, j. niemiecki, 1872–1902, ss. 266.
81. Einnahme Journal der katholischen Kirche in Schrotz. Księga, j. niemiecki, 1876–1900, ss. 184.
82. Einnahme–Beläge zur Rechnung der katholischen Kirchen=Kasse in Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1877–1879, ss. 320.
83. Acten enthaltend die Rechnungen der katholischen Kirchenkasse in Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1877–1880, ss. 524.
84. Acten betreffend die Erhebung der Abgaben für die katholische Kirche und Pfarre in Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1878–1882, ss. 394.
85. Ablösung der Abgaben an den katholischen Pfarre zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1878–1905, ss. 154.
86. Beläge zur Rechnung der katholischen Kirchenkasse in Schrotz pro 1879/1880. Poszyt, j. niemiecki, ss. 270.
87. Acten enthaltend die Rechnungen der katholischen Kirchenkasse in Schrotz, 1880–1884. Poszyt, j. niemiecki, ss. 398.
88. Acten betreffend die Nutzung der Ländereien der katholischen Pfarre zu Schrotz, 1880–1899. Poszyt, j. niemiecki, ss. 424.
89. Beläge zu der Beantwortung der bei der Revision der Rechnungen der katholischen Pfarr u. Kirchenkasse und Hospital von Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1881–1882, ss. 31.
90. Acten der Parochial–Kirche zu Schrotz betreffend die Ablösung des Fischeirechtes auf dem Schulensee (Stern) zu Rosenfelde. Poszyt, j. niemiecki, 1881–1914, ss. 344.
91. Acta betreffend die Rechnungen der katholischen Kirchenkasse und der katholischen Hospitalkasse. Poszyt, j. niemiecki, 1883–1885, ss. 180.
92. Acten betreffend die Erhebung der Kirchengemeinde Beiträge. Poszyt, j. niemiecki, 1883–1885, ss. 180.
93. [Sprawy gruntowe]. Poszyt, j. niemiecki, 1883–1895, ss. 354.
94. Beläge zur Rechnungen: A: der Ausgabe der Pfarrstelle, B: der Ausgabe der Kirchenkasse Schrotz. Teczka, j. niemiecki, 1885–1886, ss. 41.
95. Acta betreffend die zinsbare Anlagung der Capitalien der kath. Pfarre u. des Hospital zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1885–1897, ss. 336.

96. Acta betreffend die kirch. Umlagen der Pfarre Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1889–1892, ss. 316.
97. Acta betr. das Kassenwesen. Poszyt, j. niemiecki, 1892–1897, ss. 148.
98. Ländereien. Prozess wider Abraham. Poszyt, j. niemiecki, 1892–1900, ss. 440.
99. Zinsbaren Anlegung der Kapitalen. Poszyt, j. niemiecki, 1892–1904, ss. 300.
100. Acta betr. Darlehnsfonds. Poszyt, j. niemiecki, 1892–1913, ss. 170.
101. Umlagen [listy podatkowe z poszczególnych miejscowości]. Poszyt, j. niemiecki, 1894–1903, ss. 652.
102. Grundsteuer. Gemeindesteuer. Teczka, j. niemiecki, 1897–1938, ss. 78.
103. Pachtverträge von Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1903–1922, ss. 148.
104. Beläge zur Kirchenkassenrechnung. Poszyt, j. niemiecki, 1905–1906, 1914–1915, ss. 274.
105. Acta betreffend Umlagen. Poszyt, j. niemiecki, 1905–1917, ss. 547.
106. [Testamenty, zapisy w księgach gruntowych, listy hipoteczne]. Teczka, j. niemiecki, 1905–1941, ss. 91.
107. [Dzierżawy], 1907–1911. Teczka, j. niemiecki, ss. 18.
108. [Dzierżawy], 1907–1922. Teczka, j. niemiecki, ss. 47.
109. Beläge zur Kirchen-Jahresrechnung der katholische Kirchenkasse Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1908–1909, 1918–1919, ss. 293.
110. [Rachunki], 1908–1910, ss. 37.
111. [Rachunki – wyposażenie kościoła]. Teczka, j. niemiecki, 1908–1938, ss. 465.
112. Diozesansteuer. Poszyt, j. niemiecki, 1916–1926, ss. 24.
113. [Różne sprawozdania finansowe]. Teczka, j. niemiecki, 1920–1943, ss. 289.
114. Heberolle der Kirchensteuer [Schrotz, Rosenfelde, Wittkow]. Poszyt, j. niemiecki, 1921–1943, ss. 124.
115. Einnahmebelege Jahresrechnung für 1926 der Kirchenkasse in Schrotz. Teczka, j. niemiecki, 1926–1927, ss. 3.
116. Katasterverwaltung Propstei zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1931, ss. 6.
117. [Sprawy dotyczące wymiany gruntu]. Poszyt, j. niemiecki, 1931–1936, ss. 20.
118. [Budowa transformatora]. Teczka, j. niemiecki, 1933, ss. 14.
119. [Kontrakty dzierżawne]. Poszyt, j. niemiecki, 1933, ss. 131.
120. Einnahmebelege zur Jahresrechnung für 1934 in Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1934–1935, ss. 17.
121. Jahresrechnung der Kirchenkasse der Pfarr=Gemeinde zu Schrotz. Teczka, j. niemiecki, 1934, 1939, 1941, ss. 48.
122. Heberolle der Kirchensteuer 1935. Poszyt, j. niemiecki, ss. 51.
123. Heberolle der Kirchensteuer 1936–1937. Poszyt, j. niemiecki, ss. 36.
124. Jahres Rechnung der kath. Kirchenkasse. Poszyt, j. niemiecki, 1937–1938, ss. 67.
125. Heberolle der Kirchensteuer. Poszyt, j. niemiecki, 1937–1939, ss. 36.
126. Vermögensnachweis der Pfarrei Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1937–1943, ss. 67.
127. [Kirchensteuer] . Poszyt, j. niemiecki, 1941–1944, ss. 40.

128. Vorschlag Einnahme u. Ausgabe der kirchlichen Vermögensverwaltung in der katholischen Pfarre=Gemeinde von Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1941–1946, ss. 185.
129. Nachstehender Rezess [brak daty utworzenia]. Poszyt, j. niemiecki, ss. 29.
130. Acta betr. Verpachtung des Propstei=Vorwerks. Poszyt, j. niemiecki, 1902–1903, ss. 294.

V. Służba Boża, sakramenty

131. Ehedispense. Poszyt, j. niemiecki, 1828–1869, ss. 400.
132. Acten der Parochial-Kirche zu Schrotz betreffend den Ablaß in der hiesiger [n] Kirche und Mission in Jahre 1905. Poszyt, j. niemiecki, 1856–1905, ss. 28.
133. Ehedispens und Convertiten. Teczka, j. niemiecki, 1899–1933, ss. 611.
134. Ehedispens und Konvertiten. Teczka, j. niemiecki, 1934–1946, ss. 291.
135. [Pielgrzymki do Skrzatusza]. Teczka, j. niemiecki, 1936–1939, ss. 21.
136. [Spis bierzmowanych]. Teczka, j. niemiecki, 1941, ss. 5.

VI. Szpital

137. Acten betreffend das katholische Hospital zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1842–1889, ss. 364.
138. Acten der Parochial-Kirche zu Schrotz betreffend das Hospital. Poszyt, j. niemiecki, 1842–1896, ss. 82.
139. Kassen Buch für das Hospital. Poszyt, j. niemiecki, 1877–1890, ss. 96.
140. [Dochody i wydatki kasy szpitala]. Księga, j. niemiecki, 1890–1944, ss. 156.
141. [Rachunki szpitala]. Teczka, j. niemiecki, 1902–1903, ss. 69.
142. Rechnung über Einnahme und Ausgabe der katholischen Hospital zu Schrotz. Teczka, j. niemiecki, 1904–1927, ss. 135.
143. Hospital – Angelegenheiten. Poszyt, j. niemiecki, 1908–1918, ss. 120.
144. [Szpital, korespondencja]. Teczka, j. niemiecki, 1920–1935, ss. 19.
145. Jahresrechnung des Hospitalkasse zu Schrotz. Teczka, j. niemiecki, 1928–1935, ss. 98.

VII. Sprawy sporne

146. [Sprawy sporne]. Teczka, j. niemiecki, 1911–1940, ss. 255.

VIII. Duchowieństwo

147. Acta des Canonikat des jedesmaligen Probstes zu Schrotz betreffend. Poszyt, j. niemiecki, 1842–1843, ss. 32.
148. Acten der Parochial Kirche zu Schrotz betreffend den Vicarius an der hiesigen Kirche. Poszyt, j. niemiecki, [1829] 1858–1921, ss. 166.
149. Acten der Parochial-Kirche zu Schrotz betreffend die Heranziehung des hiesigen Probstes zu den Kirchenbeitragen. Poszyt, j. niemiecki, 1878–1893, ss. 12.
150. Probst Lizak. Poszyt, j. niemiecki, 1885–1893, ss. 718.

151. Lizak`sche Angelegenheit. Poszyt, j. niemiecki, 1890–1893, ss. 20.
152. Acta betreffend die Einführung des Probst Krüger zu Schrotz. Poszyt, j. niemiecki, 1910, ss. 48.
153. [Franz Garske]. Teczka, j. niemiecki 1946, ss. 12.

IX. Kościoły filialne

154. Urkunden betr. Rosenfelde. Poszyt, j. niemiecki, 1699–1708–1982, ss. 34.
155. Verwaltung von Rosenfelde. Poszyt, j. niemiecki, [1749], 1819–1931, ss. 495.
156. Bauten in Rosenfelde. Poszyt, j. niemiecki, 1844–1881, ss. 155.
157. Kirchenvorstandes und Gemeinde–Vertretung in Rosenfelde. Poszyt, j. niemiecki, 1850–1911, ss. 292.
158. Rezesse über die Ablösung der Pfarrabgaben von Rosenfelde. Poszyt, j. niemiecki, 1873–1912, ss. 116.
159. Rechnung der Rosenfelde Kirchenkasse. Poszyt, j. niemiecki, 1873–1894, ss. 628.
160. Rosenfelde Etat. Poszyt, j. niemiecki, 1875–1936, ss. 454.
161. Bauten in Rosenfelde. Poszyt, j. niemiecki, 1889–1897, ss. 378.
162. Rechnungen der Kirchenkasse in Rosenfelde. Poszyt, j. niemiecki, 1891–1903, ss. 94.
163. Acta betr. den Neubau der kath. Kirche zu Rosenfelde. Poszyt, j. niemiecki, 1895–1933, ss. 387.
164. Rosenfelde Acten. Bauten. Poszyt, j. niemiecki, 1897–1904, ss. 374.
165. Küsterei Ablösung–Recess Rosenfelde. Poszyt, j. niemiecki, 1902–1904, ss. 100.
166. Acta betr. der Bau einer Kirche in Wittkow. Poszyt, j. niemiecki, 1904–1932, ss. 146.
167. Kirchenvorstandes und Gemeinde Vertreter–Wahlen von Rosenfelde. Poszyt, j. niemiecki, 1908–1937, ss. 270.
168. Jahresrechnung der katholischen Filial Kirchenkasse in Rosenfelde. Poszyt, j. niemiecki, 1912–1943, ss. 166.
169. [Rachunki]. Teczka, j. niemiecki, 1913, ss. 19.
170. Kirchenvorstandeswahlen von Wittkow. Poszyt, j. niemiecki, 1922–1937, ss. 116.
171. [Sprawy remontów], Rosenfelde. Poszyt, j. niemiecki, 1925–1936, ss. 52.
172. Voranschlag der Einnahme u. Ausgabe der kirchlichen Vermögensverwaltung der katholischen Filial Gemeinde von Schrotz in Rosenfelde. Poszyt, j. niemiecki, 1929–1931, ss. 31.
173. Einnahme u. Ausgabe–Belege zur Kirchenkasserechnung der Filialkirchen Gemeinde Rosenfelde. Poszyt, j. niemiecki, 1939–1943, ss. 62.
174. Einnahme u. Ausgabe–Belege zur Jahresrechnung der Filialkirchegemeinde zu Wittkow. Teczka, j. niemiecki, 1943, ss. 14.
175. Jahresrechnung der Kirchenkasse der Filial–Gemeinde zu Wittkow. Teczka, j. niemiecki, 1943, ss. 12.

X. Bractwa, stowarzyszenia

176. Erectio Altaris sub. tit: S Angeli Custodis in Ecclesia Parochialis Skrzetusensis. Poszyt, j. niemiecki, j. łaciński, 1715, ss. 30.
177. [Stowarzyszenia]. Poszyt, j. niemiecki, 1890–1936, ss. 158.
178. [Żywy Różaniec]. Teczka, j. niemiecki, 1891–1897, ss. 24.
179. [Rosenkranz]. Teczka, j. niemiecki, 1917–1923, ss. 21.
180. Arbeitsverein. Teczka, j. niemiecki, 1920–1936, ss. 35.
181. [Stowarzyszenia misyjne]. Teczka, j. niemiecki, 1925–1942, ss. 19.
182. Volksverein. Teczka, j. niemiecki, 1927–1932, ss. 25.
183. [Stowarzyszenia żeńskie]. Teczka, j. niemiecki, 1928–1933, ss. 6.
184. [Knabekonvikt in Deutsch Krone]. Teczka, j. niemiecki, 1929, ss. 3.
185. Arbeitsgemeinschaft für die Wahlfahrtspflege Jugendwahlfahrt und Gesundheitsfürsorge in der Provinz Grenzmark Posen–Westpreußen. Poszyt, j. niemiecki, 1932, ss. 73.
186. Päpstliches Werk der Glaubensverbreitung. Teczka, j. niemiecki, 1932–1934, ss. 12.
187. Bonifatiusverein. Teczka, j. niemiecki, 1932–1937, ss. 38.
188. [Pielgrzymka do Skrzatusza]. Teczka, j. niemiecki, 1933–1934, ss. 4.
189. [Stowarzyszenie św. Boromeusza]. Poszyt, j. niemiecki, 1934–1941, ss. 390.
190. [Kath. Jungmännerverband. Teczka, j. niemiecki, 1934–1935, ss. 15.
191. [Stowarzyszenia]. Poszyt, j. niemiecki, 1938–1941, ss. 58.

XI. Cmentarz

192. Acten der Parochial–Kirche zu Schrotz betreffend eines neue Begräbnisplatzes. Poszyt, j. niemiecki, 1879–1918, ss. 107.
193. [Cmentarz]. Teczka, j. niemiecki, 1924, ss. 2.
194. Friedhofsordnung der römisch–katholischen Kirchengemeinde. Teczka, j. niemiecki, ss. 8.

XII. Korespondencja

195. [Korespondencja różna]. Teczka, j. niemiecki, 1848–1855, ss. 28.
196. Correspondenz in Verschiedene Dingen. Poszyt, j. niemiecki, 1889–1902, ss. 336.

XIII. Wizytacje

197. Acten der Parochial–Kirche zu Schrotz betreffend die Kirchen Visitationen. Teczka, j. niemiecki, [1829–1839], 1869–1900[1919], ss. 182.
198. [Wizytacja z 1831]. Poszyt, j. polski, j. niemiecki, ss. 33.
199. Agenda. Parochia Skrzatusiensis (Schrotz), Decanatus Walcesis (Dt. Krone). Teczka, j. niemiecki, 1900, ss. 32.
200. [Wizytacja parafii]. Poszyt, j. niemiecki, 1918, ss. 12

XIV. Dobroczynność

201. Acta betr. Fürsorge. Poszyt, j. niemiecki, 1901–1906, ss. 406.
202. Caritas Sachen. Teczka, j. niemiecki, 1923–1944, ss. 109.
203. [Caritas]. Poszyt, j. niemiecki, 1926–1941, ss. 295.
204. [Pomoc potrzebującym]. Teczka, j. niemiecki, 1927–1935, ss. 28.

XV. Fundacje

205. Stiftungs (...) Messfundationen. Poszyt, j. niemiecki, 1849–1900, ss. 180.
206. Stiftungsurkunden Messfundationen. Poszyt, j. niemiecki, 1890–1917, ss. 214.
207. Stiftungen–Messfundation. Poszyt, j. niemiecki, 1921–1944, ss. 30.

XVI. Szkolnictwo

208. Schulwesen. Poszyt, j. niemiecki, 1882–1915, ss. 302.
209. [Sprawy szkolne]. Teczka, j. niemiecki, 1920–1932, ss. 24.

XVII. Pracownicy parafii

210. [August Hinz – przyznane odszkodowanie]. Teczka, j. niemiecki, 1907–1912, ss. 13.
211. [Organista Max Krieger]. Teczka, j. niemiecki, 1927–1936, ss. 34.

XVIII. Ludność

212. Spis ludności parafii. Populationliste der Parochie Schrotz Kreis Dt. Crone. Poszyt, j. niemiecki, 1901, ss. 148.

XIX. Ubezpieczenia

213. Acta betreffend Feuerversicherung. Teczka, j. niemiecki 1890–1905, ss. 72.
214. Feuer Versicherungen Einbruchsdiebstahl Haftpflicht. Poszyt, j. niemiecki, 1929–1945, ss. 117.

XX. Najstarsze dokumenty i odpisy

215. [Dokumenty najstarsze]. Księga, j. polski, j. niemiecki, j. łaciński 1660–1784 (Delerdt), ss. 64.
216. Privilegium. Księga, j. niemiecki, j. polski, j. łaciński 1697, ss. 40.

XXI. Sprawy różne

217. [Spis ksiąg z 1941, lista zamówień]. Teczka, j. niemiecki, 1941, ss. 11.
218. Johannesbote. Teczka, j. niemiecki, ss. 11.

XXII. Księgi metrykalne

219. Liber Baptisatorum 1658-1777, Liber Copulatorum 1659–1777, Liber Mortuorum 1659–1777. Księga, j. polski, j. łaciński, ss. 656.
220. Liber Baptisatorum 1777–1850. Księga, j. łaciński, ss. 712.

221. Liber Copulatorum 1778–1850, Liber Mortuorum 1778–1850. Księga, j. łaciński, ss. 418.
222. Liber Baptisatorum 1821–1851, Liber Mortuorum 1821–1847. Księga, j. łaciński, ss. 256.
223. Liber Baptisatorum 1851–1869, Liber Copulatorum 1851–1869, Liber Mortuorum 1851–1869. Księga, j. łaciński, ss. 690.
224. Liber Baptisatorum 1870–1919. Księga, j. niemiecki, ss. 454.
225. Trauungen 1870–1934. Księga, j. niemiecki, ss. 237.
226. Firmungs–Buch von Schrotz, 1870–1941. Księga, j. niemiecki, ss. 255.
227. Księga zmarłych 1870–1961. Księga, j. niemiecki, j. polski, ss. 401.
228. Liber Baptisatorum 1877–1890, Liber Copulatorum 1877–1890, Liber Mortuorum 1877–1890. Księga, j. niemiecki, ss. 107.
229. Księga osób przystępujących do I Komunii Świętej 1889–1944. Księga, j. niemiecki, ss. 192.
230. Liber Baptisatorum 1920–1948. Księga, j. niemiecki, j. polski, ss. 304.

Zakończenie

Zadaniem powstałego w 2003 r. ADKK jest gromadzenie, zabezpieczanie, opracowywanie i udostępnianie archiwaliów z terenu diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej, wytworzonych przed 1945 r. Przejmowanie akt z parafii odciąży w jakimś stopniu duszpasterzy, a badaczom umożliwi nieskrępowany dostęp. Znaczeniu archiwów parafialnych dla regionalnej historii Kościoła i nie tylko poświęcono specjalne sympozjum w Lublinie w Ośrodku Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych we wrześniu 2000 r. Konferencja była zatytułowana „Problemy archiwów parafialnych i klasztornych”. Zdaniem autora publikowany inwentarz i w niedalekiej przyszłości inwentaryzacja kolejnych zachowanych archiwaliów parafialnych jest odpowiedzią na wysuwane wówczas postulaty.

Bibliografia

- I Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej*. Koszalin, 1990.
- Abraham, Władysław. „Ustawodawstwo kościelne o archiwach”. *Archeion* 4 (1928): 1–14.
- Bąk, Ludwik. *Ziemia walecka w dobie reformacji i kontrreformacji w XVI–XVIII*. Piła: Wydawnictwo Ekolog, 1999.
- Bończa-Bystrzycki, Lech. „Dekanat walecki XVI–XVIII w.”. *Koszalińsko-Kołobrzeskie Wiadomości Diecezjalne* 13, 1–2 (1988): 36–51.
- Ceynowa, Tadeusz. „Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej – powstanie i funkcjonowanie”. W: *Przeszłość Kościoła w archiwach Pomorza Zachodniego*, red. T. Ceynowa, 133–144. Koszalin: Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej, 2014.
- Ceynowa, Tadeusz. „Katolickie księgi metrykalne diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 113 (2020) (w druku).

- Ceynowa, Tadeusz. „Koronacja Figury Matki Boskiej Skrzatuskiej”. *Rocznik Skrzatuski* 1 (2013): 91–106.
- Ceynowa, Tadeusz. „Manuskrypt ks. Andrzeja Józefa Delerda jako źródło do początków kultu Matki Bożej Bolesnej w Skrzatuszu”. *Studia Koszalińsko-Koło-brzeskie* 27 (2020) (w druku).
- Ceynowa, Tadeusz. „Materiały Archiwum Diecezji Koszalińsko-Koło-brzeskiej w Koszalinie dotyczące kościelnych dziejów Piły”. *Studia Koszalińsko-Koło-brzeskie* 26 (2019): 249–266.
- Ceynowa, Tadeusz. *Ziemia pogranicza. Dekanat walecki w latach 1821–1920*. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne Polwen, 2004.
- Dębowska, Maria. „Stan badań nad archiwami parafialnymi w Polsce”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 75 (2001): 11–17.
- Dworzaczkowa, Jolanta. *Dzieje Wielkopolski*. T. 1. *Do roku 1793*, red. Jerzy Topolski. Warszawa–Poznań: PWN, 1988.
- Gatz, Erwin. „Schneidemühl”. W: *Lexikon für Theologie und Kirche*. Bd. 9 (szp. 189–190). Freiburg–Basel–Rom–Wien: Herder, 2000.
- Hagedorn, Krzysztof. „Powstanie parafii w Skrzatuszu i jej uposażenie”. *Seminare* 11 (1995): 205–228.
- Jeneralczyk, Henryk. *Dekanat walecki, jego organizacja i struktura w XVI w.* Mps. Poznań, 1975.
- Jougan, Alojzy. *Kancelaria parafialna, czyli zbiór przepisów kościelnych i państwowych*. Lwów, 1912.
- Klejna, Piotr. „Zakon jezuitów w Wałczu i jego związki z parafią w Skrzatuszu na podstawie kroniki jezuitów waleckich”. *Rocznik Skrzatuski* 7 (2019): 77–96.
- Klitsche, Erich. „Die Bulle de salute animarum vom Jahre 1821 und die Entwicklung der kirchlichen Verhältnisse im Osten Deutschlands bis auf unsere Zeit”. W: *Die Apostolische Administratur Schneidemühl*, red. F. Westpfahl, 46–47. Schneidemühl: Verlag des Johannesboten, 1928.
- Korytkowski, Jan. *Brevis descriptio historico-geographica ecclesiarum archidioecesis gnesnensis et posnanensis*. Gnesnae: Jan Bernard Lange, 1888.
- Kufel, Robert Romuald. *Kancelaria, registratura i archiwum parafialne na ziemiach polskich od XII do początku XXI wieku*. Zielona Góra: Księgarnia Akademicka, 2005.
- Kumor, Bolesław. „Metryki parafialne w archiwach diecezjalnych”. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 14 (1966): 65–75.
- Kumor, Bolesław. „Projekt statutu i regulaminu archiwum parafialnego w diecezji tarnowskiej”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 4 (1962): 7–14.
- Kumor, Bolesław. *Granice metropolii i diecezji polskich (968–1939)*. Lublin, 1972.
- Kwolek, Jan. „Naukowa organizacja archiwów kościelnych”. *Przegląd Teologiczny* 11, 1 (1930): 1–37.
- Librowski, Stanisław. „Archiwa Kościoła Katolickiego w Polsce”. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 1 (kol. 877–886). Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1973.
- „Mapa X. Rozmieszczenie zborów różnowierczych w Wielkopolsce około 1650 r.”, oprac. E. Jarmuszkiewiczówna, T. Kowalski. W: Jolanta Dworzaczkowa. *Dzieje Wielkopolski*. T. 1. *Do roku 1793*, red. J. Topolski, 560. Warszawa–Poznań: PWN, 1988.
- Misztal, Henryk. „Sytuacja prawna archiwum parafialnego”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 75 (2001): 77–90.

- Nitecki, Piotr. *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 2000.
- Nowacki, Józef. *Archidiecezja poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*. T. 2. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha, 1964.
- Olczak, Stanisław. „Kancelaria”. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 8 (kol. 551–556). Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2000.
- Olczak, Stanisław. „Kancelarie kościelne w okresie staropolskim”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 64 (1995): 15–24.
- Paweł VI. *Bulla „Episcoporum Poloniae coetus” z 28 czerwca 1972 r.*
- Petzelt, Ludwig. „Die Errichtung der Erzbischöflichen Delegatur und die Anfänge der Apostolischen Administratur Tütz”. W: *Die Apostolische Administratur Schneidemühl*, red. F. Westpfahl, 12–15. Schneidemühl: Verlag des Johannesboten, 1928.
- Prejs, Roland. „Pralatura pilska w świetle schematyzmu z 1940 r.”. *Roczniki Teologiczne* 55, 4 (2008): 36–37.
- Rocznik Diecezji Koszalińsko-Kołońskiej 2019*, oprac. Tadeusz Ceynowa. Koszalin: Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołońskiej, Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego, 2019.
- Schematyzm Administracji Apostolskiej Kamieńskiej, Lubuskiej i Pralatury Pilskiej*, oprac. Józef Michalski. Gorzów Wielkopolski: Kuria Diecezjalna, 1949.
- Schematyzm Diecezji Koszalińsko-Kołońskiej rok 1977*, oprac. Tadeusz Mielczarek. Koszalin: Kuria Biskupia, 1977.
- Schmitt, Friedrich W.F. *Geschichte Deutsch-Croner Kreises*. Thorn: E. Lambeck, 1867.
- Szulist, Władysław. „Archiwa parafialne a dzieje życia religijnego”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 26 (1973): 273–286.
- Wąsowicz, Jarosław. „Posługa duszpasterska salezjanów w Skrzatusz w latach 1952–1972”. *Rocznik Skrzatuski* 1 (2013): 75–89.
- Wąsowicz, Jarosław. „Salezianie w Skrzatuszu w latach 1972–2001”. *Rocznik Skrzatuski* 4 (2016): 67–77.
- Weiss, Anzelm. „Archiwa parafialne w archidiecezji poznańskiej na przykładzie Wolsztyna”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 75 (2001): 109–122.
- Westpfahl, Franz. *Schematismus der Apostolischen Administratur Schneidemühl*. Schneidemühl: Verlag des Johannesboten, 1928.
- „Zarządzenie w sprawie gromadzenia zbiorów Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołońskiej”. *Koszalińsko-Kołońskie Wiadomości Diecezjalne* 31, 10–12 (2003): 37–38.
- Zbiór ustaw archidiecezyi gnieźnieńskiej i poznańskiej*, oprac. Trzcński Tadeusz. Poznań: Drukarnia i Księgarnia św. Wojciecha, 1906.

Streszczenie

Początki Skrzatusza sięgają połowy XV w. Najprawdopodobniej wówczas powstała tam pierwsza drewniana świątynia. Jako samodzielna parafia przestała istnieć w czasie reformacji. W 1602 r. Skrzatusz został dołączony do parafii w Wałczu. Samodzielność otrzymał ponownie dzięki biskupowi Wojciechowi Tolibowskiemu w 1660 r. W 1575 r. garncarz z Piły przyniósł Pietę do Skrzatusza z Mielęcina. Odtąd kościół parafialny stał się miejscem licznych pielgrzymek. W latach 1772–1945 ziemia wałecka ze Skrzatuszem należała do państwa niemieckiego. Archiwalia przedwojenne przekazano do archiwum diecezjalnego w Koszalinie. Tam je opracowano i zinwentaryzowano, nadając sygnatury od 1 do 230. Obecnie są dostępne dla zawodowych historyków, jak i badaczy amatorów.

Słowa kluczowe: Skrzatusz, parafia, archiwalia, archiwum diecezjalne, inwentarz

Abstract

THE ARCHIVE OF THE PARISH OF THE ASSUMPTION OF HOLY MARY IN SKRZATUSZ. INVENTORY

The origins of Skrzatusz go back in time to the 15. century. Probably at that time there was built the first wooden shrine. As an independent parish it ciesed to exist during the Reformation. In 1602 Skrzatusz was detached to the parish in Walcz (Wałcz). Again it became an independent parish in 1660 thanks to bishop Wojciech Tolibowski. In 1575 a potter fetched the Pieta from Mielecino (Mielęcino) to Skrzatusz. Since then the parish church in Skrzatusz became a place of numerous pilgrimages. In years 1772 to 1945 the land of Walcz (Wałcz) including Skrzatusz was a part of the German state. The archival materials were given to the diocesan archive in Koszalin. There they were worked out and inventoried with signatures from 1 to 230. Nowadays they are available to professional historians, and also amateurs.

Keywords: Skrzatusz, parish, archival materials, diocesan archive, inventory